

ΕΙΔΙΚΟ ΤΕΥΧΟΣ - ΑΦΙΕΡΩΜΑ

αντί

Περίοδος Β'
Διπλό τεύχος 527-528
Παρασκευή
30 Ιουλίου 1993
Δρχ. 500

Μανόλης
Αναγνωστάκης

• ΜΑΡΙΟ ΒΙΤΤΙ • VINCENZO ORCINA • ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ • ΑΛΕΞ. ΑΡΓΥΡΙΟΥ • ΓΙΑΝΝΗΣ ΒΑΡΒΕΡΗΣ
• ΒΑΣΟΣ ΒΑΡΙΚΑΣ • ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΒΙΣΤΩΝΙΤΗΣ • ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ • ΜΑΡΙΟ ΔΟΥΚΑ
• ΘΕΟΤΟΚΗΣ ΣΕΡΦΟΣ • ΑΛΕΞΗΣ ΖΗΡΑΣ • Ξ.Α. ΚΟΚΟΛΗΣ • ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΣ • ΔΩΡΑ ΜΕΝΤΗ
• ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΠΑΠΑΘΕΩΡΓΙΟΥ • ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΙΠΙΝΗΣ • ΜΙΜΗΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ • ΣΠΥΡΟΣ ΤΣΑΚΗΛΑΣ
• ΑΝΤΕΙΑ ΦΡΑΝΤΖΗ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ ΣΤΟΥΣ ΠΟΙΗΤΕΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΓΕΝΙΑΣ

Οι ποιητές της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς, όπως και κάθε άλλης, μαθήτεψαν σε ορισμένους δασκάλους. Δάσκαλοι με την πιο πλατιά έννοια είναι ασφαλώς τα πάντα, από τους γονείς και τη φύση μέχρι τις διάφορες μορφές του λόγου και της τέχνης. Εδώ χρησιμοποιώ τη λέξη δάσκαλος μόνο για τους νεοέλληνες ποιητές στους οποίους μαθήτεψαν οι δευτερομεταπολεμικοί ποιητές. Θα μαθήτεψαν, υποθέτω, σε όλη την προηγούμενη νεοελληνική ποίηση. Και σίγουρα κανείς δεν ξέρει ποιο έργο στάθηκε βαθύτερα και γονιμότερα δραστικό για τον καθένα – αυτό είναι μια σκοτεινή υπόθεση, που δεν νομίζω ότι μπορεί να γίνει λόγος. Μπορεί, ωστόσο, να γίνει λόγος για την κορυφή του παγόβουνου. Θέλω να πω ότι έχουμε το περιθώριο να μιλούμε για κάποιους προγενέστερους που η παρουσία τους γίνεται αισθητή στο έργο των μεταγενέστερων. Αισθητή πρώτα δέδια αμέσως, αλλά οπωσδήποτε και έμμεσα. Άμεσα γίνεται όταν οι νεότεροι αναφέρουν ονομαστικά τους προεσύτερους ή παραθέτουν αυτούσια στοιχεία από το έργο τους. Έμμεσα γίνεται όταν φράσεις, τεχνικές, διαθέσεις κ.λπ. των νεότερων παραπέμπουν ως ένα βαθμό σε αντίστοιχα δεδομένα των προγενεστέρων. Με βάση τα κριτήρια αυτά, θα έλεγα ότι οι ποιητές της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς¹ μαθήτεψαν στους ακόλουθους νεοέλληνες προεσύτερους τους. Πρώτα πρώτα και με μεγάλη διαφορά στον Καρυωτάκη. Κι έπειτα, κατά σειρά συχνότητας, στο δίδυμο των Καβάφη, Σεφέρη, στον Αναγνωστάκη, στους Σολωμό και Κάλβο, στον Σαχτούρη, Παπαδίτσα κ.ά.

Σύμφωνα με τη σειρά αυτή, ο Αναγνωστάκης κατέχει την τέταρ-

τη θέση στην έννοια των δευτερομεταπολεμικών ποιητών. Μια θέση που τον φέρνει πρώτο μεταξύ των συναδέλφων του της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς. Φυσικά μ' αυτόν τον τρόπο δεν μετριέται η αξία των ποιητών. Η παρουσία ωστόσο ενός ποιητή σε νεότερες γενιές είναι ένα γεγονός κάποιας σημασίας.

Οι ποιητές της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς, στους οποίους η παρουσία του Αναγνωστάκη είναι άμεσα ή έμμεσα αισθητή, είναι οι επόμενοι – με αλφαθητική σειρά: Ευαγγέλου, Καρανικόλας, Μάρκογλου, Πορφύρης, Σωτηρίου, Τσακνιάς. Άμεσα είναι στους Μάρκογλου, Πορφύρη, Σωτηρίου και Τσακνιά, ενώ έμμεσα σε όλους. Ας δούμε πιο συγκεκριμένα.

α) Όταν λέω η παρουσία του Αναγνωστάκη είναι άμεσα αισθητή εννοώ ότι αναφέρεται ονομαστικά ή ότι παρατίθενται αυτούσια στοιχεία από το έργο του εκτός των κειμένων των παραπάνω ποιητών ή εντός των κειμένων τους.

Εκτός των κειμένων έχουμε τέτοια δεδομένα στον Μάρκογλου και στον Τσακνιά. Ο Μάρκογλου, στη συλλογή του *Συνοπτική διαδικασία*, χρησιμοποιεί ως μόνον δύο στίχους από το ποίημα «Επίλογος» του Αναγνωστάκη, συνοδευόμενος από το όνομά του. Τους εξής:

Έστω.

Ανάπληρος, δείξε τα χέρια σου. Κρίνε για να κριθείς.

Παρόμοια ο Τσακνιάς, στη συλλογή του *Ο κύκλος*, βάζει μόνον δύο στίχους από το ποίημα «Σκυφτοί περάσανε», συνοδευόμενος

επίσης από το όνομα του Αναγνωστάκη. Οι στίχοι είναι:

*Κι εγώ σκεφτόμουν μια φευγαλέα μορφή που μου 'χε γνέψει
Δεν ξέρω αν σ' ένα χαμένο μου όνειρο ή στα παιδικά μου
χρόνια.*

Εντός κειμένου έχουμε στον Πορφύρη, στον Σωτηρίου και στον Τσακνιά. Στο ποίημα του Πορφύρη «III» της συλλογής *Οι επιζήσαντες* υπάρχει το ακόλουθο μέρος:

*...σου μιλώ για το Βασίλη το
δίδυμο αδερφό του «Χάρη» με τα σημάδια και τις ταπεινώσεις
Στην ψυχή και στο σώμα...*

Όπου το όνομα «Χάρης» παραπέμπει ευθέως στον ήρωα του ομώνυμου ποιήματος του Αναγνωστάκη. Στον Σωτηρίου συναντούμε το όνομα του ίδιου του ποιητή εντός κειμένου. Στην τελευταία στροφή από το ποίημα «Προελογικό» της συλλογής *Ωσάν ποιήματα*. Πρόκειται για την ακόλουθη:

*Χιλιάδες νέοι αγωνιστές
πλήθος μικρομεσαίοι διεκδικητές
και μπόλικοι επιστήμονες ξενιτεμένοι
να η Ελλάδα που μας περιμένει
Μανόλη, Μανόλη Αναγνωστάκη*

Τέλος, στο ποίημα «Ανάδυση» από τη συλλογή *Ονειροσκόπιο* του Τσακνιά υπάρχει, μέσα σε παρένθεση και με πλάγια στοιχεία, ο στίχος

Θυμούνται, άρα υπάρχω

από το ΥΓ. του ποιητή.

6) Η έμμεση παρουσία του Αναγνωστάκη στους έξι ποιητές δεν είναι δέδαια εξίσου με την άμεση αντικειμενικά διαπιστώσιμη. Αντίθετα, είναι αρκετά υποκειμενική και συζητήσιμη. Πολλές φορές οι ποιητές συναντώνται σ' ορισμένα σημεία συμπτωματικά, χωρίς να έχουν στην πραγματικότητα επηρεαστεί οι μεν από τους δε. Έτσι, όταν λέμε πως οι τάδε στίχοι ενός ποιητή εκπορεύονται από συγγενικούς στίχους ενός μεγαλύτερου του, λίγο πολύ πιθανολογούμε. Συνήθως, επειδή το θεωρούμε δοσμένο πως οι νεότεροι ποιητές διαβάζουν το έργο των μεγαλύτερων τους, παίρνουμε το ελεύθερο να θεωρούμε ότι κάθε αναλογία μεταξύ τους είναι προϊόν επηρεασμού των πρώτων από τους δεύτερους. Αυτό όμως δεν αποτελεί παρά μια υπόθεση εργασίας. Το σίγουρο είναι ότι σ' αυτές τις περιπτώσεις οι στίχοι ή τα ποιήματα ενός προγενέστερου ποιητή έχουν προσηγηθεί ιστορικά από τους συγγενικούς στίχους ή τα ποιήματα ενός μεταγενέστερου. Το προβάδισμα ανήκει ασφαλώς στον προγενέστερο, αλλά όχι υποχρεωτικά και η παρότητα των συγγενικών στοιχείων του μεταγενέστερου του. Από την άποψη αυτή, δεν μπορούμε να μαστε ποτέ σίγουροι για την ακρίβεια των εκτιμήσεών μας αναφορικά με το «δούναι λαβείν» μεταξύ των ποιητών. Έχουμε, πάντως, τη δυνατότητα να παρουσιάζουμε όσο πιο αντικειμενικά γίνεται τα ευρήματά μας. Από το άλλο μέρος, οι άμεσες αναφορές σ' έναν ποιητή από κάποιον νεότερό του, καθόσον είναι συνειδητές και προϊόντα πρόθεσης, δεν αποτελούν σίγουρα κριτήρια βαθιάς και οργανικής μαθητείας. Ενώ οι έμμεσες αναφορές, μολονότι χωρίς το ίδιο αντικειμενικό κύρος, καθόσον είναι ασυνείδητες και απρόθετες, είναι δυνατόν να εκφράζουν βαθύτερες και οργανικότερες σχέσεις. Μ' αυτές τις επιφυλάξεις και τα θετικά «ίσως», ας δούμε περί τίνος πρόκειται εδώ.

Στο μεταξύ, δυο λόγια «επί της διαδικασίας». Θα αναφερθώ παρακάτω σε ορισμένες αναλογίες στίχων και λέξεων. Αναφορικά με τους στίχους θεωρώ το έργο του Αναγνωστάκη αρκετά γνωστό, ώστε, κάνοντας οικονομία χώρου, να μην παραθέτω παράλληλα με τους στίχους των νεότερων και τους δικούς του. Απλώς, σε υποσημειώσεις θα παραπέμνω στα ποιήματα που βρίσκονται οι σχετικοί στίχοι του. Να πω ακόμη ότι δεν θα χρησιμοποιήσω όλους τους στίχους των έξι ποιητών που μου φαίνονται «ύποπτοι» από τη συγκεκριμένη άποψη, αλλά εκλεκτικά μονάχα ορισμένους.

Το σπίτι που γεννήθηκε ο Μανόλης Αναγνωστάκης στην οδό Δικαστηρίων 20 στη Θεσσαλονίκη, όπως είναι σήμερα

1) Οι στίχοι.

Στο ποίημα του Ευαγγέλου «Ένας που πείστηκε» από τη συλλογή *Αφαιμάξη '66-'70* υπάρχει η ακόλουθη στροφή:

*Ένας παρατημένος τώρα, ένας σιωπηλός,
δίχως σκληρές γραμμές, δίχως χαρακτηριστικά,
με μια αδιόρατη, πικρή γραμμή, μόνο στα χείλη,
αδιάφορος, γαλήνιος κι εντυχιμένος².*

Επίσης, στο ποίημα «Κατάθεση» της ίδιας συλλογής υπάρχει η στροφή:

*Ανάγκη τώρα να τα καταγράψω όλα μη χαθούν
να ειπώ μ' ακρίβεια όση μπορώ αυτά που είδα
μην τ' αλλοιώσουν πληρωμένοι ιστορικοί,
ανάγκη να τα σώσω σαν τιμαφή πολύτιμα
για μένα και για σένα και γι' αυτούς που θα 'ρθουν¹.*

Σημειώνω ακόμα, γενικότερα, ότι στον Ευαγγέλου, όπως και στον Αναγνωστάκη, γίνεται λόγος, μεταφορικά, για χαρτοπαικτική εξαπάτηση. (Τα σχετικά ποιήματα του Ευαγγέλου είναι τα

«Υποθήκη πατρική», «Η κατάληξη» και «Κατάθεση»).

Στο τέταρτο από τα 13 Ποιήματα του Καρανικόλα διαβάζουμε τα εξής:

*Οι αίθουσες είναι γεμάτες πρόσωπα πελιδνά
που ζωηρεύουν με μια πρόσκληση
τα σαλόνια έγιναν λέσχες αγάπης
και επιτέλους ενδιαφέρονται
φροντίζουν να περάσουν ένα υποφερτό απόγευμα⁴.*

Επίσης, στο δωδέκατο ποίημα της ίδιας συλλογής συναντούμε τα παρακάτω.

*Τώρα που κάποιον κατολήξαμε ανάγκη
να συστηθούμε πάλι με εξομολογήσεις
να θυμηθούμε τέλος πάντων
αν γνωριστήκαμε ποτέ, γιατί και πότε⁵.*

Στο ποίημα του Μάρκογλου «Έγκλειστοι» της ομώνυμης συλλογής, οι δύο πρώτοι στίχοι είναι οι ακόλουθοι:

*Μα πάντα φθάνουν τα γεγονότα,
μας βρίσκουν απροετοίμαστους⁶.*

Εξάλλου στο ποίημα «Τα κύματα» από τη συλλογή του Τα κύματα και το φως έχουμε τους στίχους.

*τι είναι λοιπόν η ποίηση
και πώς γράφεται ο ποταμός αυτός της ψυχής μας
στις στεγνές, φονικές και σκοτεινές μας μέρες,
πώς να μιλήσω για να με καταλάβετε
αφού έχουν εξαντληθεί τα σχήματα
κι ένα καμίνι πρέπει ν' αρχίσει να δουλεύει
ακατάπανστα
για το καινούργιο μέταλλο
για την καινούργια αγάπη⁷.*

Στο ποίημα του Πορφύρη «Εδώ θα ζήσουμε» από τη συλλογή Το ποτείο συναντούμε τις δυο παρακάτω ομάδες στίχων:

*– Ε! Φίλε απ' τον καιρό που πέφταν αστραπές
Και σ' έχανα και σ' εύρισκα
Πλάι σε πεσμένα δέντρα
Καιρός να μάθεις την καινούργια γλώσσα
Να πηγαίνεις ορισμένη ώρα στο γραφείο σου⁸
Όσπου μια διδλική θροχή να τα εξαφανίσει όλα
Χωρίς καινούργια κιβωτό χωρίς ελπίδα πια⁹.*

Στο ποίημα του Σωτηρίου «Το σημείο» από τη συλλογή Ωσάν ποιήματα υπάρχουν οι ακόλουθοι στίχοι:

*Σύντροφοί μου παλαιοί και νέοι
πού έχετε σκορπίσει
ή μήπως δεν υπήρξατε ποτέ¹⁰*

Επίσης το ποίημα «Επίλογος» της ίδιας συλλογής θυμίζει, τόσο τον «Επίλογο» του Αναγνωστάκη, όσο και την «Αφιέρωση» του.

Στο ποίημα του Τσακνιά «Φωνές» από τη συλλογή Ονειροσκόπιο έχουμε την επόμενη στροφή.

*Μιλώ συχνά για τις ρωγμές των λέξεων.
Για τη φτερούγα του πουλιού που σκιάζει
το μισό μου πρόσωπο. Για τις φωνές
που πέφτουνε τη νύχτα
μαζί με τη θροχή¹¹.*

Επιπλέον το ποίημα «Η πέτρα» και «Αϋπνία» της ίδιας συλλογής φέρνουν στο νου το «Εκεί...» του Αναγνωστάκη.

2) Οι λέξεις.

Η νεοελληνική ποίηση, καθώς είναι γνωστό, έχει προικίσει τη γλώσσα μας με φράσεις και λέξεις ειδικά φορτισμένες. Πολλές μάλιστα από αυτές έχουν περάσει ήδη στον καθημερινό μας λόγο. Πιο παραγωγικοί σ' αυτόν τον τομέα, από τους ποιητές που δεν ζουν, αναδείχτηκαν έως σήμερα ο Σολωμός, ο Κάλβος, ο Καβάφης,

ο Καρυωτάκης και ο Σεφέρης. Θα έλεγε κανείς πως οι ειδικά φορτισμένες φράσεις και λέξεις αυτών και άλλων ποιητών μας αποτελούν έναν ιδιαίτερο μικρό γαλαξία μέσα στη γλωσσική μας επικράτεια. Ένα γαλαξία που η συμβολή σ' αυτόν είναι ασφαλώς τιμητική για κάθε ποιητή. Ο Αναγνωστάκης είναι ένας από τους ζώντες ποιητές που έχει αναγνωρισθεί στο έργο του μια τέτοια συμβολή. Ως τώρα –ο χρόνος σ' αυτή τη διαδικασία μένει πάντα ανοιχτός– αρκετές φράσεις και λέξεις του έχουν περάσει στην περιοχή του παραπάνω γαλαξία. Για τη φόρτιση των λέξεων στο έργο του είχα επισημάνει άλλοτε δυο παραδειγματικές περιπτώσεις. Τη λέξη *ψαράδες* στο στίχο «Μα πιο πολύ μιλώ για τους ψαράδες» και τη λέξη *αριθμητική* στο στίχο «Δε σου 'μελλε να διδάχτεις κι εσύ την αριθμητική των ιδεών¹²». Εδώ, για τις ανάγκες του κειμένου τούτου, θα αναφερθώ σε άλλες τρεις λέξεις της ίδιας τάξης. Πρόκειται για το ρήμα *πυρπολώ* και τα ουσιαστικά *αυταπάτη* και *καθρέφτης*.

Το ρήμα *πυρπολώ* το συναντούμε στο ποίημα «Χάρης 1944» στη φράση: «η φωνή του ξυπνούσε μικρές πυρκαγιές/χιλιάδες μικρές πυρκαγιές που πυρπολούσαν τη νιότη μας» και «Ανάβει μικρές πυρκαγιές/χιλιάδες μικρές πυρκαγιές που πυρπολούν την αντίθεση νιότη μας». Στο ποίημα «VII» υπάρχει επίσης η μετοχή *πυρπολούμενος* στη φράση «Τα μάτια μας που ματώθηκαν από πυρπολούμενους θαλασσινούς ήλιους». Καθώς είναι φανερό ο ποιητής δεν χρησιμοποιεί το ρήμα με κυριολεκτική σημασία. Εδώ η λέξη παίρνει θέση στην κορυφή μιας θυμικής πυραμίδας. Εννοώ την κορυφή μιας, και μοναδικής νομίζω στην περίπτωση του Αναγνωστάκη, συναισθηματικής έξαρσης με θετικό προσανατολισμό, σχεδόν μνηστική. Σ' αυτήν την κορυφή το ρήμα *πυρπολώ*, μέσα από τη σύμφραση με τις γειτονικές του λέξεις και τη γενική αίσθηση του ποιήματος, φορτίζεται μάλλον ευδιάκριτα μ' ένα περιεχόμενο πρωτοφανέρωτο. Τόσο που έκοτε να μη σημαίνει πια απλώς ό,τι σημαίνει πριν, αλλά κάτι επιπλέον και ειδικότερο. Να σημειωθεί πως, όσο τουλάχιστο γνωρίζω, το ρήμα αυτό εισάγεται, εκτός κυριολεξίας, πρώτη φορά στην ποίησή μας.

Το ουσιαστικό *αυταπάτη* το συναντούμε περισσότερες φορές από το ρήμα *πυρπολώ*. Και όσο γνωρίζω εισάγεται κι αυτό πρώτη φορά στην ποίησή μας με ειδικό περιεχόμενο. Η λέξη αυτή έχει να κάνει μ' ένα θεμελιώδες ζήτημα στην ποίηση του Αναγνωστάκη, το ζήτημα της πλάνης. Ο ποιητής έζησε, ιδίως στη δεκαετία του '40-'50, μέσα σε μια δίνη ιδεών, πίστewων, παρορμήσεων, ενθουσιασμών, απογοητεύσεων και συναφών γεγονότων. Κι ο ίδιος δεν έμεινε θεατής σε όλα αυτά. Η συμμετοχή ωστόσο δεν είναι μια εύκολη υπόθεση. Για να 'ναι υπεύθυνη προσωπική πράξη χρειάζεται το δυομέτρημα κάθε φορά της λεγόμενης αλήθειας, ή αλλιώς τον έλεγχο του είναι των πραγμάτων. Κάτι που στον Αναγνωστάκη πήρε δραματικές διαστάσεις. Αντικειμενικά κριτήρια της αλήθειας ο ποιητής δέδαια δεν είχε στη διάθεσή του. Ως ποιητής όμως ήταν με το μέρος των προσωπικών του βιωμάτων. Και τα διώματα αυτά, ως δοκιμαστήριο των ιδεών, των πίστewων κ.λπ., αποκάλυπταν συχνά πλανερές καταστάσεις. Η έγνοια λοιπόν του ποιητή σχετικά με το θέμα της πλάνης, που είναι διαρκής στο έργο του, είχε ζωτικό λόγο ύπαρξης. Κι η λέξη *αυταπάτη* δηλώνει ακριβώς μια πτυχή αυτής της έγνοιας. Παραθέτω δυο συναφείς φράσεις. «Τις νύχτες που σκοτώνω κάθε παλιά μου αυταπάτη». «Κι όχι αυταπάτες προπαντός». Η δεύτερη υποστηρίζεται από ολόκληρο ποίημα.

Η λέξη *καθρέφτης* απαντάει στο έργο του ποιητή πιο συχνά από την προηγούμενη. Συμβαίνει ωστόσο να υπάρχει και στο έργο προγενέστερων ποιητών και ιδιαίτερα του Καβάφη και του Σεφέρη. Ο Καβάφης τη χρησιμοποιεί με κυριολεκτική σημασία, όπως π.χ. στο στίχο «Δεξιά 'όχι, αντικρύ, ένα ντουλάπι με καθρέπτη». Ο Σεφέρης τη χρησιμοποιεί επίσης με κυριολεκτική σημασία αλλά μια φορά τουλάχιστο με σαφώς μεταφορική. Πρόκειται για το στίχο «τον ξένο και τον εχθρό τον είδαμε στον καθρέφτη». Ο Αναγνω-

Με το Γιώργο Σεφέρη στην Αίθουσα Τέχνης. Στη φωτογραφία διακρίνονται ακόμα η Νόρα και η Ντόρα Τσάτσου - Συμεωνίδου (1964)

στάκης τη χρησιμοποιεί με τρόπο κατεξοχήν μεταφορικό ή καλύτερα συμβολικό. Η κατάσταση που υποθάλλει τη χρήση της είναι συναφής μ' εκείνη της αυταπάτης. Ο καθρέφτης είναι κατά κάποιον τρόπο όργανο αυτογνωσίας, κάτι σαν τον «καθρέφτη της αλήθειας» του παραμυθιού. Σε μια περίπτωση που απαντάει σε ρηματική μορφή η διατύπωση είναι η ακόλουθη: «Στην αγνή παρουσία σου καθρέφτισα τη χαμένη ψυχή μου». Ανάλογη είναι και η χρήση με μορφή ουσιαστικού. «Δεν βρίσκεις καθρέφτες να φωνάζεις τ' όνομά σου», «Κι αυτοί κλειδώναν τα μάτια τους/Κι αυτοί καρφώναν τα δόντια τους/Γυρίζοντας στους τοίχους τους καθρέφτες».

Έχοντας αυτά κατά νου ας έρθουμε στους έξι ποιητές της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς. Οι τρεις λέξεις που προανέφερα δεν απαντούν σε όλους, ούτε βρίσκονται πάντα όλες μαζί. Σε όλες όμως τις περιπτώσεις λειτουργούν, κατά τη γνώμη μου, με βάση την ειδική φόρτιση που απέκτησαν μέσα στα κείμενα του Αναγνωστάκη. Πιο συγκεκριμένα. Το ρήμα πυρπολώ το συναντούμε στον Ευαγγέλου και στον Τσακνιά. Στον Ευαγγέλου, στο στίχο «ο ήλιος θα με πυρπολεί» που ανήκει στο ποίημα «'Αγαλμα ή η εξαγορά» της συλλογής *Η επίσκεψη και άλλα ποιήματα*. Το ποίημα «'Αγαλμα ή η εξαγορά» αποτελεί ολόκληρο μια μεταφορά. Πρέπει να πω ότι σ' αυτή την περίπτωση, όπως και στις επόμενες, θα πρέπει να διαβάζονται ολόκληρα τα ποιήματα τα οποία ανήκουν τα συναφή

παραθέματα. Στον Τσακνιά, το ρήμα υπάρχει στο στίχο «πυρπολείς τ' απόκρυφα οράματα από το «ΙΥ» της συλλογής *Ο κύκλος*. Το ουσιαστικό αυταπάτη το συναντούμε στον Ευαγγέλου, στον Μάρκογλου, στον Πορφύρη και στον Τσακνιά. Στον Ευαγγέλου, στο στίχο «συντρίβει όλες τις αυταπάτες της ημέρας» από το ποίημα «Η εξήγηση» της συλλογής *Αφαιμάξη '66-'70*. Στον Μάρκογλου, στο στίχο «Βαθιά μ' αυταπάτη στην αποβλάκωση» από το ποίημα «Ξεκίνησε τη μέρα σου με ήλιο» της συλλογής *Πάροδος Μοναστηρίου*. Στον Πορφύρη, στη φράση «Ακόμα εκτρέφω τις αυταπάτες μου» από το ποίημα «Μέσος αιών» της συλλογής *Τα λαβωμένα 2*. Στον Τσακνιά, στη φράση «Αν είναι να ζήσουμε δίχως αυταπάτες» από το ποίημα «'Αλλοθι» (στο ίδιο ποίημα απαντάει και δεύτερη φορά) της συλλογής *Χαμηλό Βαρομετρικό*. Το ουσιαστικό καθρέφτης το συναντούμε στον Ευαγγέλου, στον Μάρκογλου, στον Πορφύρη και στον Τσακνιά. Στον Ευαγγέλου, στη φράση «Η νύχτα (...) είναι τρομαχτικός καθρέφτης, δεν ξεφεύγεις» από το ποίημα «'Όταν σημαίνει προσκλητήριο» της συλλογής *Απογύμναση*. Στον Μάρκογλου, στο στίχο «Αλώδητο πρόσωπο στον καθρέφτη» από το ποίημα «Σελήνη σχισμή απρόσιτη» της συλλογής *Πάροδος Μοναστηρίου*. Απαντάει επίσης στο ποίημα «Με τα καθάρματα» της ίδιας συλλογής. Στον Πορφύρη, στο στίχο «Μακριά απ' τους πελώριους αδηφάγους καθρέφτες» από το ποίημα «Flash back» της

1928 ή 1929

ομώνυμης συλλογής. Και στο ποίημα «Δάσος» της ίδιας συλλογής. Στον Τσακνιά, στο τρίστιχο ποίημα «Είδωλο» της συλλογής *Ο κύκλος* που έχει ως εξής: «Σε ποιο καθρέφτη να κοιταχτείς / τώρα που όλοι οι καθρέφτες / είναι παραμορφωτικοί».

Σημειώνω πως οι τρεις λέξεις που σχολίασα ως ένδειξη μαθητείας των παραπάνω ποιητών στον Αναγνωστάκη, αφενός δεν είναι οι μόνες, αφετέρου απαντούν και σ' άλλους δευτερομεταπολεμικούς ποιητές. Στον Ελευθερίου π.χ. απαντούν και οι τρεις. Θεώρησα όμως σκόπιμο να επιμείνω μόνο σε εκείνες τις περιπτώσεις που υπάρχει και μια άλλη –πέρα από τις λέξεις αυτές– ένδειξη μαθητείας – άμεση ή έμμεση.

Μιλώντας για τη σχέση του Αναγνωστάκη με τους έξι ποιητές της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς, προσπάθησα ν' αποφύγω τη λέξη επίδραση. Αυτή η λέξη έχει μάλλον ατυχήσει. Ενώ τείνουμε να την καθιερώσουμε ως όρο, ταυτόχρονα τη χρησιμοποιούμε αόριστα και αντιφατικά. Θέλω να πω ότι τη χρησιμοποιούμε, τόσο για να

δηλώνουμε γόνιμη σχέση μεταξύ πδιητών, όσο και εξάρτησης, με ακραία περίπτωση εκείνη της μίμησης. Αντί για τη λέξη επίδραση προτίμησα τη λέξη μαθητεία που δεν περιέχει την απόχρωση της εξάρτησης – απόχρωση απαράδεκτη για το χαρακτηρισμό δημιουργικών πράξεων. Εδώ πάντως χρησιμοποιού τη λέξη μαθητεία για το γόνιμο διάλογο μεταξύ νεότερων και παλαιότερων ποιητών. Διάλογο που δεν έχει τίποτε να κάνει με την κανιβαλική σχέση προγόνων και επιγόνων, όπως την υποστήριξε θεωρητικά ο πολύς Χ. Μπλουμ¹

Θεωρώ γεγονός εξαιρετικής σημασίας για το έργο ενός ποιητή όταν συμβαίνει άλλοι, νεότεροι, να σκύβουν πάνω του και να μαθητεύουν. Γιατί οι νεότεροι, έχοντας ως ποιητές σχέσεις αίματος με την ποίηση, οσφραίνονται την ποιότητα και την πλησιάζουν. Κι αυτό αποτελεί μια έμμεση, κι ωστόσο έγκυρη, κριτική πράξη. Οι νεότεροι ποιητές δηλαδή με την προτίμηση που φανερώνουν στα έργα προγενέστερων ποιητών υποδεικνύουν την αξία αυτών των έργων. Φυσικά αυτά δεν αφορούν τη μίμηση. Στην περίπτωση που ένας ποιητής μιμείται κάποιον άλλον, ουσιαστικά δεν μαθητεύει σ' αυτόν. Δεν ανοίγει γόνιμο διάλογο μαζί του και μάλλον δεν τον κατανοεί, αφού δεν κατανοεί τη φύση της ποίησης ως δημιουργικής πράξης για τον εαυτό του.

Λέγεται πως οι ποιητές συναντώνται όταν έχουν συγγενικές κράσεις. Αυτό είναι βέβαια αλήθεια, μια αλήθεια όμως που στην προφανεία της καλύπτει μια άλλη. Ότι δηλαδή και ποιητές με διαφορετικές κράσεις (λ.χ. Κάλβος - Ελύτης, Κάλβος - Παπαδίτσας) μπορούν να συναντώνται σε εξαιρετικό βαθμό. Θα 'λεγα μάλιστα πως η αξία ενός έργου είναι τόσο μεγαλύτερη όσο βρίσκει απήχηση σε περισσότερο διαφορετικές ιδιοσυγκρασίες. Και αναφορικά μ' αυτό θέλω να πω τα εξής: Η δεύτερη μεταπολεμική ποιητική γενιά –αυτή η γενιά που τόσο παραγνωρίστηκε και παραγκωνίστηκε προς δόξαν του πνευματικού μας καιροσκοπισμού– παρουσιάζει αδρές διαφορές από την πρώτη μεταπολεμική στην οποία ανήκει ο Αναγνωστάκης. Επιπλέον οι έξι ποιητές στους οποίους αναφέρθηκα στις προηγούμενες σελίδες, από άποψη ιδιοσυγκρασίας και αισθητικού προσανατολισμού, είναι διαφορετικοί μεταξύ τους. Αν μιλούσαμε για συγγενική κράση με τον Αναγνωστάκη θα ήταν δυνατόν να συζητηθεί η περίπτωση του Καρανικόλα. Αν και δεν νομίζω. Σύμφωνα μ' αυτά η έννοια που έδειξαν οι έξι ποιητές στον Αναγνωστάκη έχει την έννοια της έμμεσης αξιολόγησης του έργου του στο πλαίσιο ενός γόνιμου διαλόγου. Ενός διαλόγου που μόνο τα άξια έργα μπορούν να ανοίξουν με τους νεότερους εργάτες του λόγου.

Γιώργος Αράγης

1. Έχω υπόψη μου το έργο 44 ποιητών. Τα ονόματά τους θα τα βρει ο ενδιαφερόμενος στην ανθολογία *Η δεύτερη μεταπολεμική ποιητική γενιά* (1950-1970) που θα κυκλοφορήσει σύντομα από τις εκδόσεις «Παρατηρητής».

2. Πρβλ. Αναγνωστάκη, «Τώρα είναι απλός θεατής...».

3. Πρβλ. Αναγνωστάκη, «Κι ήθελε ακόμη...».

4. Πρβλ. Αναγνωστάκη, «ΥΠ».

5. Πρβλ. Αναγνωστάκη, «Οι σωσίες».

6. Πρβλ. Αναγνωστάκη, «Π» και «VΠ».

7. Πρβλ. Αναγνωστάκη, «Όταν αποχαρτέησα...».

8. Πρβλ. Αναγνωστάκη, «Τώρα μιλώ πάλι...».

9. Πρβλ. Αναγνωστάκη, «Αφιέρωση».

10. Πρβλ. Αναγνωστάκη, «Όλα τα πρόσωπα...».

11. Πρβλ. Αναγνωστάκη, «Μιλώ...».

12. Γιώργου Αράγης, *Ζητήματα λογοτεχνικής κριτικής*, Δωδώνη, τρίτη έκδοση, 1988, σελ. 41.

12. Harold Bloom, *Η αγωνία της επίδρασης-μια θεωρία για την ποίηση*, εισαγωγή, μετάφραση, σημειώσεις, Δημήτρης Δημηρούλης, «Άγρα», Αθήνα 1989.